

- ¹⁰ Hutchinson, E. P. Legislative History of American Immigration Policy (1798-1965). – P. 276.
- ¹¹ Bromwell, W. I. History of Immigration to the United States. – P. 176.
- ¹² Hutchinson, E. P. Legislative History of American Immigration Policy (1798-1965). – P. 311.
- ¹³ Там само. – P. 321.
- ¹⁴ Там само. – P. 423.
- ¹⁵ Там само. – P. 359.
- ¹⁶ Там само. – P. 436.
- ¹⁷ Там само. – P. 455.
- ¹⁸ Bromwell, W. I. History of Immigration to the United States. – P. 324.
- ¹⁹ Gordon, Ch. Immigration Law and Procedure. – P. 265.
- ²⁰ Hutchinson, E. P. Legislative History of American Immigration Policy (1798-1965). – P. 478.
- ²¹ Auerbach, F. L. Immigration Laws of the United States / F. L. Auerbach. – Indianapolis, 1955. – P. 52.
- ²² Bromwell, W. I. History of Immigration to the United States. – P. 146.

Надійшла до редколегії 05.04.2008 р.

Т. Е. Телькінена

**ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СВОБОДИ
СЛОВА У ФРАНЦІЇ ТА РОСІЇ КІНЦЯ ХІХ –
ПОЧАТКУ ХХ ст.
(за матеріалами російської консервативної
публіцистики)**

На основі матеріалів російської періодики проаналізовані особливості реалізації демократичних прав та свобод особи у Франції та Росії. Визначене ставлення публіцистів консервативного напрямку до даної проблематики.

Сучасні проблеми молодшої української держави багато в чому обумовлені недостатністю або негативним характером сталих історичних традицій: у державотворенні, законотворчій діяльності, реалізації демократичних прав і свобод громадян, зокрема свободи слова і друку. Така ситуація актуалізує дослідження подібних процесів, що

мали місце на етапі розвитку демократичних інститутів у інших державах, зокрема, досвіду становлення Третьої республіки у Франції. Незважаючи на те, що в цілому історія Французької республіки кінця XIX – початку XX ст. в українській та російській історіографії досліджувалася¹, але саме цей аспект: розвиток демократичних прав і свобод громадян взагалі і свободи слова зокрема – був позбавлений належної уваги науковців.

Використання російських періодичних видань вказаного періоду задля вивчення означених питань обумовлено кількома чинниками. По-перше, газети та журнали, що видавалися впродовж досить тривалого періоду, є своєрідною акумулюючою системою, аналіз якої дозволяє простежити не лише відношення російської консервативної преси до Франції, але й певні тенденції внутрішньополітичного життя Французької республіки та Російської імперії на межі XIX–XX ст. Відбір саме цих видань обумовлений трьома причинами. По-перше, консервативна преса, на відміну від ліберальної, вкрай зрідка залучалася фахівцями задля аналізу внутрішньополітичного життя Франції на межі XIX–XX ст. По-друге, історію Третьої республіки необхідно розглянути також і крізь призму негативного сприйняття російськими консерваторами республіканської форми державності взагалі та Французької республіки зокрема. По-третє, значний фактологічний матеріал залишався поза увагою ліберальної преси.

Метою даної публікації є висвітлення певних аспектів процесу реалізації свободи слова у Французькій республіці межі XIX–XX ст. Задля її досягнення необхідним є виконання наступних завдань: по-перше, визначення чинників, що сприяли поширенню (розвитку) свободи слова у Франції означеного періоду, по-друге, аналіз ролі французької преси у названому процесі, по-третє, визначення позиції деяких відомих представників російського консервативного табору кінця XIX – початку XX ст. стосовно необхідності введення в загальний вжиток такого поняття, як «свобода слова».

Однією з ознак будь-якої республіки є гостра боротьба політичних сил що потребує використання конкуруючими сторонами такої зброї, як преса. За таких умов прискіпливий контроль однієї політичної сили іншою, як це відбувалося за часів Третьої республіки, свобода слова була не тільки необхідною, але й можливою.

Законодавчо вона була забезпечена законом від 29 липня 1881 р. Французьке суспільство прийшло до цього закону через Просвітництво, часи Великої Французької революції з канібалізмом «напаши Дюшена», часи Наполеона, коли свободі слова на шпальтах газет, у пря-

тому значенні, не вистачало місця. Навіть у 1872 р. за пропаганду соціалізму, ідеології, відмінної від офіційної, можна було потрапити до в'язниці на строк від 2 до 5 років. Але протягом 1880-1881 рр. помірковані республіканці на чолі з Ж. Феррі провели ряд законів, що сприяли демократизації політичного ладу країни, хоч і не такої радикальної, як обіцяли під час виборів: щодо свободи зборів, реформи народної освіти (введено обов'язкове світське навчання дітей віком від 7 до 13 років, започатковано світську жіночу освіту). У цьому контексті цілком логічним було встановлення доволі ліберального режиму існування для преси згідно з названим раніше законом. Письмовий вираз думок не піддавався ніякій попередній перевірці; ніякі думки не вважалися злочином; дозволялося «нападати на батьківщину, республіку, конституцію». Кожен мав право ображати або обмовляти, за умови, що він нестиме відповідальність за це перед судом. Лише свобода порнографії була обмеженою. На жаль, як відзначав відомий французький правознавець Жозеф Бартеlemi, вказаний закон не забезпечував реальну відповідальність за «перевищення» свободи друкарськими виданнями². У разі порушення закону винуватцем вважався керівник газети, який часто був підставною особою і до того ж неплатоспроможним, а французький суд був дуже лояльним і поміркованим у справах такого роду при визначенні запобіжного і сумарного грошового заходу – штрафу.

Саме преса найбільше сприяла реалізації здобутої свободи слова. Франція мала розвинену структуру доріг та транспортних засобів, що гарантувало розповсюдження численних державних газет у найвіддаленіших куточках країни. Крім того, преса у Франції давно користувалася значним попитом (мала значний попит), що пояснюється давніми культурними традиціями: найстаріші університети, богословські факультети, обов'язкова початкова освіта і т. п. Французькі дослідники називають період з 1870 до 1914 р. «золотим століттям французької преси»³. У цей час спостерігалось істотне збільшення загального тиражу за рахунок стрімкого поширення впливу преси у провінції. Якщо у 1880 р. загальний тираж газет становив 2,7 млн (2 млн у Парижі, 0,7 млн у провінції), то у 1914 р. – 9,5 млн (відповідно 5,5 млн та 4 млн)⁴. Якщо для парижан преса була звичайним щоденним атрибутом, то росіян, що приїздили, вона вражала⁵. І не дивно, бо у Росії початку ХХ ст. вплив преси мав інші масштаби: 100 кілометрів – навколо великих центрів та 30 – навколо губернських міст. Саме так оцінював ситуацію з пресою у Росії голова Ради міністрів В. М. Коковцев⁶.

Періодичні видання у Франції дивували не лише кількістю, але й якістю. Це визначалося професійністю та впливовістю співробітників газет та журналів. Участь як журналіста, редактора або ж секретаря вважалася звичайним явищем для письменників (Е. Золя, А. Доде, Е. Гонкур), учених (Ж. Леметр, Е. Лепеллетьє, А. Леруа-Больє), політиків, державних діячів (Ж. Жорес, А. Бриссон, Р. Пуанкаре, Т. Делькассе, Г. Ганото, Ж. Клемансо). Уже це само собою доводить могутність преси як інструмента політичної боротьби за привертання на власний бік суспільної думки. Таким чином, французька преса, реалізуючи свободу слова, використовувалася, головним чином, як інструмент політичної боротьби.

Свобода слова надала можливість французькій пресі виступати суттєвим чинником не тільки внутрішньополітичного життя, але й в міжнародних відносинах. Представники іноземних держав у Франції, розуміючи, що суспільна думка на той час мала досить вагомий вплив на механізм прийняття рішень на рівні палати депутатів та уряду, використовували різноманітні, і в першу чергу фінансові, інструменти лобіювання своїх національних інтересів у французьких часописах різного рівня.

Про це свідчить хоча б вимога синдикату французької преси на адресу кореспондента «Times» Бловиця пояснити свої твердження, що «усі іноземні посольства у Парижі, ... за винятком англійського користуються можливістю розміщувати у французьких газетах замітки чи статті з метою впливати, на власну користь, на суспільну думку у Франції»⁷. У підсумку йому довелось повністю відмовитися від попередніх тверджень. Незважаючи на це, скандал, спричинений усім, що відбулося, так і залишив без відповіді питання: чи дійсно французьку пресу можна було купити для задоволення інтересів іноземної держави? Власну відповідь на це мав російський посол у Франції Ізвольський, який неодноразово зазначав у своїх повідомленнях до Росії існуючу можливість фінансового впливу в інтересах імперії на паризькі «дрібні» газети⁸. Вищевикладене доводить, що свобода слова не тільки надає широкі можливості пресі, але й покладає на неї велику відповідальність за власну позицію. Можна сказати, що наприкінці XIX ст., в період початкового широкого впровадження свободи друку журналісти і редакції багатьох видань не змогли уникнути спокуси фінансового конвертування власних можливостей. Але ця «хвороба росту демократії» не може заперечити необхідність існування самих демократичних свобод.

Російські консервативні видання в основному виступали проти «політизації» газет, які таким чином, на їх думку, догоджали «інтересам приватних осіб і партій»⁹. Крім заполітизованості французьку пресу звинувачували в хабарництві та шантажі, зокрема «Неделя» у 1895 р. розповіла про судовий процес, який щойно завершився над видавцем та співробітником газети «XIX-Siecle», що упродовж тривалого періоду стягували великі грошові суми з юридичних та фізичних осіб¹⁰. Лунали закиди від консервативно налаштованих публіцистів і в бік російської преси. Зокрема, князь Д. Цертелєв вважав, що та перетворилася з моральної та просвітницької сили на торговельне підприємство, де «боса команда сучасного журналізму займалася шантажуванням»¹¹.

Більш об'єктивним є аналіз французької преси, запропонований «Историческим вестником». У ньому лунала не лише занепокоєність про пресу того часу, перетворення її фінансистами «з органів вільної думки у підкупне знаряддя плутократії», що цілком підтверджувалося панамським скандалом, який кинув тінь на багато французьких газет. «Исторический вестник» оптимістично дивився у майбутнє: «Вільне, чесне друковане слово безсмертне» і «піддане лише тимчасовому затемненню». Висновком можна і вважати слова: «преса - лише голос суспільства, якщо цей голос видає фальшиві ноти, то у цьому винне само суспільство»¹². Цей матеріал був майже поодиноким голосом на захист преси¹³. У цілому оцінка консервативними виданнями преси була така: преса навряд чи не найбільшнє місце сучасного суспільного життя.

Але, незважаючи ні на що, саме завдяки пресі з усіх демократичних свобод найбільш вражаючою за своїми масштабами й результатами у Французькій республіці останньої третини ХІХ – початку ХХ ст. була реалізація свободи слова і друку. До неї відносилися тут як до якоїсь буденності. Наприклад, Ерве не вважав свободу друку таким уже вагомим досягненням республіки з тієї причини, що у вказаний період не було жодної країни, звичайно, окрім Росії і Туреччини, де уряд міг би заткнути «глотку пресі, душити вільне слово»¹⁴. Для росіян, що вперше відвідали Францію, ситуація у царині свободи слова і друку в цій країні викликала стан шоку. Так, О. Р. Кугель, літературний критик і журналіст, прибувши до Парижа і прочитавши статтю А. Рошфора в його «Intransigeant», впав у стан, близький до паніки. Він вирішив, що «...вже почалася революція. Такі слова на адресу міністрів, як «зрадник», «негідник», «дурень» тощо, а на адресу президента республіки «старий чіпець», «ставленник банкірів» та ін. Рошфор ви-

палював по дюжині в хвилину», але «...місто спокійне, поліція дримає» і «біс їх знає, як це у них відбувається!» – занотував він¹⁵. Подібна реакція журналіста свідчить не тільки про рівень свободи друку у Франції, але й побічно підтверджує її відсутність у Росії.

Можливість критики (бажано конструктивної й об'єктивної) перших осіб держави є показовою демонстрацією меж дозволеного в умовах будь-якої соціально-політичної системи. У Франції досліджуваного періоду вони були надзвичайно розширені, про що свідчили не тільки вищезгадані, але й багато інших фактів. Той же О. Р. Кугель, що сповідував ліберальні погляди і вважав французів політично вільним народом, був приголомшений розкутістю журналістів під час публічних засідань палати депутатів¹⁶. О. Бикова в своїх нарисах про Французьку республіку писала про те, як після призначення Клемансо главою Кабінету міністрів у вітринах паризьких магазинів з'явилися карикатури, що зображали його в оточенні повалених ним міністрів, які перекинулися в своїх трунах¹⁷. Не менш показовою була ситуація з Казимиром Пер'є¹⁸. Не дивлячись на підтримку його більшістю палати депутатів, її лівий фланг завдав президенту відчутного удару. Так, на початку січня 1895 р. депутати-соціалісти опублікували в «Republigne» лист із звинуваченнями на адресу президента, глави Кабінету міністрів і самої палати в порушенні загального виборчого права¹⁹. Йшлося про справу соціаліста Рішара, який брав найактивнішу участь в антипрезидентській кампанії соціалістів і опублікував в газеті «Лешамбар» 20.09.1894 р. статтю, яка наробила багато галасу, «Геть Казимира». Рішар був осуджений паризьким судом, і, вже знаходячись у в'язниці, був обраний депутатом. Згідно з Конституцією обрання Рішара депутатом повинне було принести йому свободу і відстрочення покарання до закінчення депутатських повноважень. Проте під тиском президента Пер'є, який пресою було названо політичним здирством, палата депутатів виступила проти звільнення Рішара. Це викликало справедливе обурення депутатів-соціалістів. Вони посилили антипрезидентську кампанію в пресі, що зіграло важливу роль у справі його відставки.

Якщо говорити не тільки про можливість критики періодичними виданнями державних урядовців будь-якого рангу, але й про свободу опозиційної преси в цілому, то її символом могло бути «зле дотепне перо» Анрі Рошфора, яке в нього, зі слів О. І. Купріна, «здавалося, було не в чорнилі, а в крові та жовчі»²⁰.

Стороннім спостерігачам усе, що відбувалося у Франції, здавалося вседозволеністю. Наприклад, О. О. Ігнат'єв, перебуваючи у Франції

як військовий аташе Росії з 1912 р., вважав, що французи звикли до «гласності, що доходить до шкідливих розмірів»²¹. Для французів ця ситуація була настільки звичною атмосферою існування, що законопослушність громадян не дозволяла свободі перетворитися на анархію.

Російське ж суспільство, відчувши смак свободи лише після Маніфесту 17.10.1905 р., так і не змогло насититися нею повною мірою. А такі вартіві порядку, законності й моралі, як князь В. П. Мецгерський, навіть протестували проти свободи преси, вважаючи, що, на відміну від інших країн світу, в Росії неможливий прояв законопослушності з її сторони²². А К. М. Леонт'єв навіть «пояснив» причину такої особливості росіян, посилаючись на Рошфора, який неприязно говорив про них: «Покора і пияцтво, покора і безхарактерність...»²³ Але при цьому Леонт'євим був зроблений цікавий висновок про наслідки «мерзенних особистих вад» росіян, оскільки саме вони «викликають потребу деспотизму» і роблять російських людей «малоздатними» до буржуазно-ліберальної цивілізації Заходу. Хотілося б зауважити, що законопослушність могла з'явитися лише з досвідом існування засобів масової інформації в умовах повноцінної свободи. До того ж, у таких «активістів»-консерваторів, як В. П. Мецгерський, існувало своєрідне розуміння і свободи слова, і свободи друку. Наприклад, опубліковане у Франції інтерв'ю В. М. Коковцова викликало гнівну тираду «Громадянина» про те, чи «личить голові Ради міністрів ділитися... повідомленнями з паризькими газетними репортерами про відношення уряду до Державної думи?»²⁴ Якою була б реакція «охоронців» на спробу видання ким-небудь з політичної еліти Росії такої сенсаційної книги, яку мав намір опублікувати К. Пер'є, який пішов у відставку? Проте далеко не всі періодичні видання, що відносяться до тієї або іншої ланки консервативного табору, виступали супротивниками свободи слова й друку. Газета «Север» (1905, № 2, с. 15) не без іронії повідомила про заборону читання в чоловічій гімназії міста П'ятигорська таких видань, як «Русское богатство», «Русская мысль», «Вокруг света». Такий реєстр «підривної» літератури не дивує, якщо пам'ятати про похід, що почався проти вільної преси в 1892 р. і закриття «Отечественных записок» в 1894 р. Але при згадці про літературні пасажі А. Рошфора він здається смішним і жалюгідним.

На відміну від Французької республіки Російська імперія була свого роду лабораторією по прищепленню суспільству т. з. звички несвободи. Унаслідок чого утворилося ганебне замкнуте коло. Суспільство, не одержуючи свободи, необхідної для його нормальної

життєдіяльності, поступово звикало до таких умов. Це, в свою чергу, сприяло формуванню у росіян таких громадських вад, як соціальний інфантилізм, невіра в силу громадського протесту тощо. Саме ці особливості ментальності значної частини російського суспільства були підставою для тверджень деяких консервативних видань про неготовність росіян до сприйняття ліберальних цінностей Заходу.

Таким чином, на підставі вищевикладеного можна дійти наступних висновків.

Свобода слова у Франції не тільки мала історичне коріння, але й пройшла складний шлях становлення, що було складовою частиною реформ поміркованих республіканців. Подальшому розвитку свободи слова сприяла також французька преса, яка саме в останню чверть XIX ст. суттєво збільшила свій тираж і стрімко розповсюджувалася не тільки в столиці, але й у провінції.

Можна також стверджувати, що на рубежі XIX–XX ст. ступінь реалізації свободи слова у Франції був достатньо високим. Важливим результатом лібералізації суспільно-політичної атмосфери з'явилося формування у французів свідомості власної громадської гідності і готовності захищати свої права. У політичній боротьбі преса була важливим інструментом, що використовувався опозицією. Але будь-яка свобода, окрім надання прав, вимагає дотримання певних правил, зокрема, журналістської етики, об'єктивності. Виходячи з матеріалів російських консервативних видань, свідчень деяких російських дипломатів, далеко не всі французькі газети відповідали таким стандартам.

Позиції російських консерваторів щодо можливості впровадження у Росії демократичних свобод взагалі, і свободи слова зокрема, можна визначити як вкрай негативні. Характерними прикладами можна вважати «Гражданин» В. П. Мещерського та публіцистичні виступи К. М. Леонтьєва, які вважали росіян неспроможними поєднати свободу і законослухняність. Із сучасної їм французької історії вони обирали лише факти, які підкріплювали їх позицію, і відкидали всі досягнення республіканської Франції щодо розвитку свободи слова.

Треба зазначити, що консервативна ідеологія не була домінуючою в російському суспільному середовищі досліджуваного періоду, і тому було б доречним проаналізувати позиції публіцистів ліберальної та радикальної спрямованості стосовно розглянутих нами питань, що дасть можливість побудувати цілісну картину російської суспільної думки кінця XIX – початку XX ст. щодо стану реалізації свободи слова у Франції того часу.

- ¹ *Антюхина-Московченко, В. И.* Третья республика во Франции 1850–1918 / В. И. Антюхина-Московченко. – М., 1986; *Антюхина-Московченко, В. И.* История Франции. 1870–1918 / В. И. Антюхина-Московченко. – М., 1963; *Манфред, А. З.* Третья республика (1871–1899 годы) / А. З. Манфред // История Франции : в 3 т. / Под ред. А. З. Манфреда. – М., 1973. – Т. 2. – С. 460–512; *Петряев, К. Д.* Курс лекций по истории Франции, Германии, Англии, Ирландии и США 1871–1914 гг. / К. Д. Петряев. – К., 1958. – Ч. 1. 1871–1900 гг.; *Ревякин, А. В.* Парламентская республика и парламентаризм / А. В. Ревякин // Из истории европейского парламентаризма: Франция. – М., 1999. – С. 91–121; *Ревякин, А. В.* Французская республика / А. В. Ревякин // История Европы : в 8 т. – М., 2000. – Т. 5. – С. 511–520.
- ² *Бартелеми, Ж.* Государственный строй Франции / Ж. Бартелеми; пер. с франц. Р. Ралова. – М.; Л., 1936. – С. 182–189.
- ³ *Кро, Ж.-Ж.* Средства массовой информации и политика / Жан-Жак Кро; пер. с франц. Д. Рахманина // Политика и общество во Франции. – М., 1993. – С. 17.
- ⁴ *Фомин, М. М.* Русское военно-дипломатическое представительство Франции в 1870–1914 годах: дис. ... канд. ист. наук / М. М. Фомин. – М., 2002. – С. 19.
- ⁵ *Долгоруков, П.* Петербургские очерки. Памфлеты эмигранта. 1860–1867 / П. Долгоруков. – М., 1992. – С. 422.
- ⁶ За границей. Франция // Гражданин. – 1913. – № 46. – С. 16.
- ⁷ Из заграничной жизни // Неделя. – 1895. – № 16. – С. 505, 506.
- ⁸ Посол в Париже министру иностранных дел. 07.05.1912 г. // Международные отношения в эпоху империализма. Документы и материалы из архивов царского и временного правительств. 1878–1917. – М., 1939. – Серия 2. – Т. 20. – Ч. 1. – С. 28; Посол в Париже министру иностранных дел. 10.05.1912 г. // Там же. – С. 65; Посол в Париже министру иностранных дел. 10.05.1912 г. // Там же. – С. 68; Посол в Париже министру иностранных дел. 21.06.1912 г. // Там же. – С. 258.
- ⁹ Наши принципы // Приднепровье. – 1898. – № 1. – С. 3.
- ¹⁰ Из заграничной жизни // Неделя. – 1895. – № 7. – С. 248, 249.
- ¹¹ *Цертелев, Д. Н.* Печать и общественное мнение / Д. Н. Цертелев // Русский вестник. – 1899. – № 11. – С. 381; № 12. – С. 815.
- ¹² В. Т. Парижская печать / В. Т. // Исторический вестник. – 1893. – Октябрь. – С. 268, 269.
- ¹³ Простые речи // Север. – 1903. – № 37. – С. 293.
- ¹⁴ *Эрве, Г.* Социализм и патриотизм / Г. Эрве. – М., 1907. – С. 13.
- ¹⁵ *Кугель, А. Р.* Литературные воспоминания. 1992–1896 / А. Р. Кугель. – Пг.; М., 1924. – С. 126, 127.
- ¹⁶ Там же. – С. 128.
- ¹⁷ *Быкова, А.* Франция и французы. Очерк развития республики и демократии / А. Быкова. – М., б/г. – С. 26.
- ¹⁸ *Смирнов, В. П.* Франция: страна, люди, традиции / В. П. Смирнов. – М., 1988. – С. 113.

- ¹⁹ Иностранная летопись. Политические известия // Неделя. – 1895. – № 14. – С. 434.
- ²⁰ Куприн, А. И. Андри Рошфор. Его жизнь и литературная деятельность / А. И. Куприн. – СПб.; М., 1914. – С. 5.
- ²¹ Военный агент во Франции начальнику генерального штаба Жилюинскому 15.08.1912 г. // Международные отношения в эпоху империализма. Документы и материалы из архивов царского и временного правительств. 1878–1917. – М., 1940. – Серия 2. – Т. 20. – Ч. 2. – С. 109.
- ²² Мещерский, В. П. Дневники / В. П. Мещерский // Гражданин. – 1905. – № 89. – С. 17.
- ²³ Леонтьев, К. Н. Избранные письма / К. Н. Леонтьев; публ., предисл. и ком. Д. Соловьева. – СПб., 1993. – С. 505.
- ²⁴ Мещерский, В. П. Дневники / В. П. Мещерский // Гражданин. – 1913. – № 43. – С. 11.

Надійшла до редколегії 18.01.2008 р.

С. И. Бобылева

ШВЕДЫ УКРАИНЫ И ГОСУДАРСТВЕННАЯ ВЛАСТЬ

Розглядаються концепції вітчизняних та зарубіжних дослідників, які стосуються процесів переселення та облаштування шведів з острова Даго. Ряд існуючих стереотипів автором спростовуються.

В своем сообщении мы остановимся на двух проблемах:

- мифы и реальность;
- Российское государство и колонисты (шведы).

Излагаемый материал прошу рассматривать не как результат завершенного исследования, его итог, а как размышления, возникшие в ходе работы с архивными материалами, исторической литературой, как ряд рабочих гипотез.

Одной из существующих в исторической литературе концепций есть положение о насильственном переселении шведов о-ва Даго на территорию Юга Российской империи. Ее рождение своими корнями уходит в далекое прошлое, свидетельством чего является надпись на символическом кресте, установленном у церкви с. Старошведское.